

COMERCIANȚI AI REȘIȚEI INTERBELICE

*Minodora Damian**

Cuvinte cheie: comercianți, județul Caraș, perioada interbelică

Keywords: traders, Caraș county, inter-war period

“Nimic nu crește la umbra marilor copaci”, spunea odinioară marele nostru sculptor Constantin Brâncuși. Această afirmație își diluează semnificația de postulat în realitatea interbelică reșițeană, al cărei areal economic era dominat de activitățile comerciale ale UDR-ului (Uzinele de Fier și Domeniile Reșița). Pe de altă parte, componentele industrializării reșițene au creat oportunități de care întreprinzătorii au reușit să profite pentru a-și demara, dezvolta și susține ideile antreprenoriale, menținând dinamica microeconomică urbană.

Faza de remediere a distrugerilor provocate de acțiunile armate ale primei conflagrații mondiale trebuia să fie depășită, astfel că toate eforturile necesitau a fi impulsionate spre o direcție de dezvoltare economică în care să primeze performanța în fața unei eventuale concurențe pe piețele externe. Acest dezi-derat trebuia realizat pe principiul valorificării propriilor avuții și a gestionării eficiente a forței de muncă.

Urmare a înfăptuirii Marii Uniri din iarna anului 1918, în România s-a ivit posibilitatea de industrializare a anumitor zone în jurul arealelor urbane, urmărindu-se totodată și renunțarea treptată la etichetarea României drept țară cu “economie eminentemente agrară”.

Viziunea implementării, în spațiul reșițean, a unei regiuni industriale bazate, în special, pe ramura metalurgică, datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, perioadă în care întreg Banatul era parte a Imperiului Austro-Ungar. Încă din acea perioadă, în sfera antreprenorială au fost sesizate mici afaceri de tip familial. Inițierea și menținerea acțiunilor comerciale de acest tip nu a întâmpinat sincope determinate de dezvoltarea economică a zonei, coagulată în jurul unei singure entități. Acest considerent conduce spre ipoteza acumulării unei experiențe dobândite în perioada interbelică, adăugată de întreprinzători la propriile cunoștințe, utile în viitoarele experiențe tranzacționale.

* Muzeul Banatului Montan Reșița, b-dul Republicii, nr. 10, e-mail: damianminodora@yahoo.com

În accepțiunea definiției clasice, afacerea de familie constituie o investiție financiară gestionată de parteneri, relaționați printr-o legătură de sânge (tată-fiu, asociere între frați) sau înrudire prin alianță (socru-ginere, asociere între cumnați), transmisă pe bază ereditară din generație în generație. Având în vedere faptul că resursa financiară provine din sânul familiei, riscurile asumate ar trebui să fie mai reduse, iar cei care gestionează afacerea vor fi răspunzători atât în fața familiilor fondatoare, cât și a generațiilor viitoare, acest fapt generând o anumită precauție în luarea deciziilor.

Caracteristicile acestui tip de afacere erau: duranța de-a lungul timpului și nu profitul imediat; modalitatea de susținere a afacerii, în cele mai dese cazuri fiind preferată autofinanțarea în detrimentul împrumutului; și, nu în ultimul rând, transmisibilitatea ereditară, care putea fi considerată pentru tinerii moștenitori atât un avantaj, în cazul unor companii stabile și bine articulate financiar, dar și un dezavantaj dacă avem în vedere conflictul dintre generații și divergențele de opinii.

Atenția aproape exclusivă acordată, pe drept, în istoriografia românească și nu numai, activității aferente Uzinelor și Domeniilor de Fier Reșița, a generat provocarea de a dezavua aspecte din viața economică aferentă sferei antreprenoriatului, a acelor care au decis să-și investească resursele în propriile afaceri, menținând dinamica financiară în urbea de pe malurile Bârzavei.

Analizând situația comerțului românesc din perioada imediat următoare încheierii primei conflagrații mondiale, constatăm faptul că întreprinderile comerciale reprezentau 43,9% din totalul entităților economice, însă personalul ce activa în sectorul comercial era doar de 28,9% din totalul angajaților. Mai mult, catalogarea firmelor în funcție de forma juridică, indică faptul că firmele individuale reprezentau 94,4% din totalul întreprinderilor comerciale.¹ Prin urmare, micile afaceri dominau covârșitor arealul comercial din România interbelică.

Proiectând evaluarea economico-comercială în interbelicul reșițean, constatăm că mediul de afaceri era ghidat, fără doar și poate, de acțiunile UDR-ului, care aidoma concernului german *Krupp*, și-a orientat angajații spre propriile puncte de aprovizionare. Astfel, în Reșița au existat două entități comerciale de acest gen, cunoscute și sub numele de *ECONOMATELE UDR*, unde remunerația primită de muncitori se încadra într-un proces economic circular închis, contribuindu-se auxiliar la creșterea profitului aferent UDR.²

Este vorba aici de ascensiunea metalurgiei bănățene de la faza de dezvoltare incipientă către sfera instituțiilor structurate sistematic, precum și de evoluția

¹ Filip Pațac, *Istoria comerțului și turismului* (Timișoara: Eurostampa, 2009), 42.

² *Reșița istorie și contemporaneitate*, coord. I. Zahiu, D. Mareș, T. Cocirlă (Reșița, 1971), 257.

ireversibilă, ce a modificat esențial destinul unei simple așezări din Banatul Montan, transformând-o într-unul dintre cele mai renumite conglomerate industriale europene. Toate acestea constituie premisele unei creșteri esențiale a configurației demografice din arealul interbelic reșițean, astfel că din datele statistice sesizăm un trend ascendent, de la 17.159 de locuitori în 1920, la 20.085 în 1930, culminând cu valoarea de 24.540 persoane în 1940.³

Această dezvoltare exponențială a indicelui demografic, care a condus implicit și la creșterea numărului de clienți, a generat o serie de întrebări: “cine avea să deservească nevoile uzuale ale unui oraș industrial cu spor demografic”?, “aveau să profite micii comercianți reșițeni pentru a-și dezvolta propriile afaceri?” Prin urmare, înclinăm să credem că este interesantă o abordare obiectivă a unei tematici ce are ca obiect evidențierea activităților desfășurate de comercianții din Reșița interbelică, punând accent în special pe componenta afacerilor de familie. Sursele de informare provin, în cele mai multe cazuri, din documentele de arhivă extrase din fondurile Serviciului Județean al Arhivelor Naționale Caraș-Severin, coroborate cu o analiză a spoturilor publicitare existente în publicațiile locale.

Afaceri de familie

În componenta familială, asociată sferei comerciale din orașul de pe malurile Bârzavei, s-au identificat societăți economice care au manifestat un interes deosebit în diversificarea spectrului de activitate, caracteristică determinantă în strategiile sustenabile ale afacerilor de succes.

Un prim exemplu edificator din sfera afacerilor interbelice reșițene le-au constituit activitățile comerciale ce intrau sub incidența numelui *Deutsch*, o familie numeroasă, de religie mozaică. Iacob și Iulia Deutsch aveau 6 copii, dintre care 5 băieți (Samoil, Wiliam, Iosif, Filip și Izidor) și o fată pe nume Regina. Wiliam, Iosif, Filip și Regina nu au părăsit țara, pe când ceilalți doi iau calea străinătății, Samoil stabilindu-se în Brod na Sava, localitate din Jugoslavia (Brod na Savi, actualmente pe teritoriu Croației), iar Izidor fiind domiciliat peste ocean în New York, Statele Unite ale Americii.⁴

În primă instanță Deutsch Wiliam, de naționalitate română, născut la data de 16 februarie 1873, în localitatea Becicherecul Mare (Zrenjanin, aflată acum pe teritoriu Serbiei), domiciliat pe bulevardul Regele Ferdinand, nr. 6, a înființat în 21 iunie 1909 o societate comercială ce-i va purta numele. Firma, al cărei

³ Nicolae Magiar, Eduard Magiar, *Monografia Municipiului Reșița* (Cluj Napoca: Napoca Star, 2016), 76.

⁴ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Caraș-Severin (în continuare SJANCS), *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 235/1939, f. 22.

obiect de activitate îl reprezenta comerțul cu mărfuri mixte, era autorizată prin certificatul nr. 4313 D27 din 1909 și își avea sediul pe strada Principesa Elisabeta, nr.1–2.⁵ Pe lângă aceste activități, de luni până sâmbătă, nu mai târziu de orele 21 și duminica de la 17 la 21, în această locație se puteau servi coloniale și delicatose, printre care și “micul de Sibiu”, preparat pe loc, la prețul de 5 lei porția, la care se adăuga și o felie de pâine, precum și cafea proaspăt prăjită.⁶

Datorită redistribuirilor teritoriale asociate tribunalelor județene, Tribunalul Lugoj constata faptul că firma individuală *Wiliam Deutsch* din Reșița Montană nu se mai afla în raza proprie de jurisdicție, aceasta fiind inclusă automat sub competența Tribunalului Oravița. Prin urmare, în 20 iulie 1929, Tribunalul Lugoj decidea ștergerea firmei din propriile evidențe și comunica spre știință Tribunalului Caraș dosarul referitor la societatea comercială în cauză.⁷

Urmare a sesizării emise de Tribunalul Lugoj, Tribunalul Caraș, cu sediul în Oravița, preia actele firmei și, în consecință, la 29 august 1929 purcede la efectuarea tuturor procedurilor de înscriere în propriile evidențe, lansând totodată invitația către proprietarii societății de a achita în termen de 10 zile taxele de publicare.⁸

În 14 mai 1939, Wiliam Deutsch a decedat la Sanatoriul Dr. Kakuk⁹ din Timișoara¹⁰, fapt pentru care frații săi: Regina Blayer, fostă Deutsch (căsătorită cu Iuliu Blayer)¹¹, Filip Deutsch și Iosif Deutsch (împuternicit al lui Samoil și Izidor Deutsch) cedează, la data de 12 decembrie 1939, dreptul de proprietate al societății *Wiliam Deutsch* domnișoarei Blayer Elisabeta, născută în Timișoara la data de 9 februarie 1915, domiciliată în Reșița, strada Regele Ferdinand, nr. 6, fiica Reginei Blayer. Acest demers s-a realizat pentru a facilita căsătoria Elisabetei Blayer cu Carol Prinz¹², aceasta fiind oficiată în data de 30 decembrie 1939.

Carol Prinz, născut la 23 iulie 1906 în comuna Brebu, de asemenea descendent dintr-o familie de religie mozaică, tatăl fiind Izidor Prinz, comerciant și

⁵ Ibid., dosar nr. 315/1931–1947, f. 140.

⁶ Reclama se află în ziarul *Națiunea* II, 29 (Reșița, 20 iulie 1935): 4; 30 (27 iulie 1935): 4; 31 (4 august 1935): 4; Reclama se află în ziarul *Valea Berzavei* II, 1 (Reșița, 1 decembrie 1932): 4; 2 (10 decembrie 1932): 6.

⁷ SJANCS, *Tribunalul Județului Caraș – Firme sociale și individuale 1871–1945*, nr. inv. 105, dosar nr. 2/1909–1931, f. 1.

⁸ Ibid., 3.

⁹ Sanatoriul Dr. Kakuk se afla pe b-dul Diaconovici Loga, patronat și manageriat de doctorul Ioan Kakuk (*Mare carte de adrese și indicator al domiciliilor Timișoara* (Timișoara, 1938), 53).

¹⁰ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 235/1939, f. 22.

¹¹ Ibid., f. 25.

¹² Ibid., f. 24.

mama Cătălina Prinz (născută Kosz)¹³, a deprins tainele comerțului prin ucenicia practică de la vârsta de 14 ani. Aceasta s-a realizat prin contractul de ucenic 83/1921 dintre Izidor Prinz, în calitate de tutore și Arthur Phillip, care se obliga a-l iniția la propria firmă Arthur Phillip's Nachfolger, în perioada 1 mai 1921–30 aprilie 1923.¹⁴ Ulterior, în perioada 1 mai 1923–1 ianuarie 1928, Carol Prinz a fost angajat la aceeași firmă prestând meseria de calfă.¹⁵ Începând cu 1 ianuarie 1928¹⁶, timp de aproximativ 11 ani¹⁷ pentru a acumula cunoștințe din domeniul comercial, Carol Prinz începea colaborarea cu tatăl său, Izidor Prinz, în gestionarea afacerilor din familie, adică a cârciumii și prăvăliei cu mărfuri mixte din localitatea Brebu.¹⁸

Conform Deciziei emise de Comisia Specială pentru Autorizarea Înregistrării Firmelor Comerciale și Industriale a Ținutului Timiș nr. 283, din ședința publică din 23 august 1940, în urma căsătoriei dintre Carol Prinz și Elisabeta Blayer, societatea comercială *Wiliam Deutsch* era dată în proprietate lui Carol Prinz, aceasta fiind înscrisă în Registrul Comerțului în data 7 octombrie 1940, având ca obiect de activitate: comerț mixt, ape minerale, chimicale grele, textile, manufactură, tricotaje, galanterie și mărunțișuri, comerț en-detail pe cont propriu.¹⁹ Conform deciziei nr. 8 din 2 mai 1941, obiectul de activitate va rămâne doar comerțul mixt, apele minerale, chimicalele grele și comerțul en-detail pe cont propriu.²⁰

În arealul afacerilor familiei Deutsch apare în Reșița Montană la 1 iulie 1909 societatea comercială cu numele colectiv de *Deutsch&Mano*, aceasta fiind o asocierie între Iosif Deutsch și Avram Goldstein.²¹ La 27 august 1929 Tribunalului Caraș a demarat procedurile de înscriere a firmei *Deutsch&Mano*, fiind implicit emise înștiințările de plată aferente taxelor de înregistrare.²² După cercetările efectuate de organele de ordine s-a constatat, din informațiile obținute de Oscar Goldstein, că firma a fost mutată în Timișoara, strada Ștefan, nr. 16.²³

Cea mai cunoscută colaborare familială ce purta numele Deutsch a fost între frații Iosif și Filip Deutsch. Iosif Deutsch s-a născut la 25 septembrie 1885,

¹³ Ibid., f. 25.

¹⁴ Ibid., f. 20.

¹⁵ Ibid., f. 19.

¹⁶ Ibid., f. 17.

¹⁷ Ibid., f. 12.

¹⁸ Ibid., f. 17.

¹⁹ Ibid., f. 6.

²⁰ Ibid., dosar nr. 323/1938–1944, f. 145.

²¹ SJANCS, *Tribunalul Județului Caraș-Firme sociale și individuale 1871–1945*, nr. inv. 105, dosar nr. 1/1900–1931, f. 2.

²² Ibid., f. 15.

²³ Ibid., f. 10.

fiind domiciliat în Reșița pe strada Unirii, nr. 2, iar Filip Deutsch s-a născut pe 23 martie 1892, având domiciliu în Reșița Principesa Elisabeta, nr. 1, ambii avându-și localitatea natală în comuna Ciacova, județul Timiș-Torontal.²⁴

În perioada premergătoare Marii Unirii, Iosif și Filip Deutsch au locuit în comuna Ciacova unde au obținut dreptul de indigenat (termen juridic folosit în trecut pentru apartenența la o naționalitate), chiar dacă aceștia aveau origini iudaice. Acest fapt a fost folosit în special pentru a demonstra juridic naționalitatea română, aspect esențial în vederea legalizării oricărei afaceri.²⁵

Pe 19 ianuarie 1921 a fost înființată de către Iosif și Filip Deutsch tipografia și librăria *Frații Deutsch*, societate în nume colectiv, conform permisului industrial nr. 262/1921 emis de Primăria plasei Reșița²⁶ (vezi Anexa IV), cu un capital primar de 500.000 de lei, având ca obiect de activitate tipografie, compactorie, papetărie și librărie. Sediul firmei era pe strada Unirii, nr. 2²⁷, vizavi de Biserica Romano-Catolică, la parterul clădirii Ortmyer, având intrarea pe colț.²⁸

La început existau două mașini tipografice, una de dimensiuni mari, iar cealaltă de dimensiuni reduse, acționată cu pedală²⁹, iar mai târziu în perioada anilor 1926–1927 infrastructura tehnologică crește la 3 mașini tipografice.³⁰ Din punct de vedere al resursei umane, în 1926 la tipografie erau angajate 3 persoane cu funcții tehnice (1 zețar, 1 mașinist și 1 ucenic zețar) și 3 persoane cu funcții auxiliare³¹, iar în 1927 erau angajate 6 persoane cu funcții tehnice (3 zețari, 1 mașinist și 2 ucenici zețari) și 4 persoane cu funcții auxiliare.³² Comparativ, în orașele de provincie din România anului 1926, situația resursei umane repartizată în tipografii se prezenta astfel: în 351 de tipografii, erau instalate 1193 de mașini de tipar (24 mașini rotative, 549 mașini plane, 76 mașini *Victoria* sau *Pheonix*, 364 mașini cu picior de tip Tiegel și 168 bostoane), care erau mânuite de 3370 de lucrători (1464 zețari, 358 mașiniști, 469 ucenici-zețari, 652 puitoare și 220 de rotari). În cadrul tipografiei *Frații Deutsch* au fost printate cele mai multe ilustrate reprezentând locuri și clădiri din Reșița de odinioară³³, tot aici

²⁴ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 345/1931–1950, f. 1, 9–10.

²⁵ Ibid., f. 9–11.

²⁶ Ibid., f. 5.

²⁷ Ibid., dosar nr. 345/1931–1950, f. 1; dosar nr. 311/1931, f. 81.

²⁸ Helmuth Kulhanek, *Cartofilie reșițeană. Ilustrate istorice din patru decenii 1898–1938* (Timișoara: Ed. Cosmopolitan Art, 2013), 369.

²⁹ Ibid., 51.

³⁰ *Almanahul tipografilor* (Cluj: Coloman Krizsó, 1926), 47; *Almanahul tipografilor* (Cluj: Tipografia Lumina, 1927), 167.

³¹ *Almanahul tipografilor* (Cluj: Coloman Krizsó, 1926), 47.

³² *Almanahul tipografilor* (Cluj: Tipografia Lumina, 1927), 167.

³³ Kulhanek, *Cartofilie reșițeană*, 51.

fiind adus la lumina tiparului și periodicul local *Deșteptarea*. Mai târziu, pe la mijlocul secolului al XX-lea, pe acest amplasament a fost amenajată o clădire în care se desfășurau activități pionierești, iar ulterior, din cauza faptului că amprenta la sol a clădirii se suprapunea peste amplasamentul blumingului și a pasajului, s-a hotărât demolarea acesteia.³⁴

În ceea ce privește librăria, aceasta era considerată una dintre cele mai importante papetării din oraș, unde se comercializau diferite rechizite școlare precum: caiete, gumă de șters, creioane, ghiozdane și valize pentru acte.³⁵ Pe lângă acestea, în librărie mai erau expuse spre vânzare violine, viori, chitare, accesorii pentru instrumente muzicale³⁶ și, nu în ultimul rând, aparate fotografice de diferite mărci cu renume precum *Imperial*, *Mimosa*, *Wellington* și *Agfa*.³⁷

Deși conform încheierii Camerei de Comerț și de Industrie Lugoj, nr. 1060/27.11.1943 societatea *Frații Deutsch* a fost radiată, înclinăm să credem că activitatea firmei nu a fost pe deplin sistată, doar volumul de lucru fiind substanțial restrâns, începând cu anul 1941.³⁸ Mai mult, s-a sesizat că între anii 1945–1950 impozitul datorat statului român a fost plătit integral.³⁹

În perioada imediat următoare de după încetarea celui de-al doilea război mondial, tipografia a fost supusă procesului de naționalizare. Conform deciziei Ministerului Industriei nr. 7.995 din 29 aprilie 1948, domnul Weisz Ștefan era numit ca unic administrator al societății⁴⁰, aceasta trecând sub controlul integral al statului român.⁴¹ În derularea diligențelor a fost întocmit inventarul asupra resurselor firmei, în urma căruia s-a constatat că personalul era format doar dintr-o singură persoană, Zabrosky Emilia, mașinistă-zețară⁴², iar în infrastructura de bază firma deținea două mașini de tipar (plană Worner și tighel Anghel) și alte trei mașini pentru operațiuni auxiliare (vezi Anexa I). În data de 27 iunie 1949, Filip Deutsch a donat tipografia către Republica Populară Română, împreună cu tot fondul aferent acesteia⁴³, iar prin decizia Ministerului Artelor nr. 47.613/29 din decembrie 1949, donația a fost acceptată

³⁴ Ibid., 13.

³⁵ Reclama se află în ziarul *Deșteptarea* I, 25 (Reșița, 27 septembrie 1930): 4; 28 (18 octombrie 1930): 4.

³⁶ Ibid., 28 (18 octombrie 1930): 4.

³⁷ Ibid., I, 34 (15 noiembrie 1930): 4; II, 38 (1 ianuarie 1931): 4; 39 (10 ianuarie 1931): 4; 7 (Reșița, 7 martie 1931): 4; 49 (Reșița, 21 martie 1931): 6.

³⁸ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 345/1931–1950, f. 12.

³⁹ Ibid., 21.

⁴⁰ Ibid., 19.

⁴¹ Ibid., 23.

⁴² Ibid., 17.

⁴³ Ibid., 19.

de către statul român.⁴⁴ Prin urmare, începând cu 24 mai 1950, prin hotărârea 11391/1950 s-a radiat definitiv firma *Frații Deutsch* din evidențele comerciale ale statului român.⁴⁵

În sfera societăților economice din Reșița interbelică s-au mai regăsit și alte entități ce au avut în componența denumirii lor numele Deutsch.

Fără a identifica o legătură exactă de rudenie, presupunem că Deutsch Fani, soția lui Ludovic Deutsch, născută la 11 decembrie 1883 în localitatea Monor din Ungaria, făcea parte din aceeași familie. În 9 decembrie 1920 aceasta a înființat o firmă care-i purta numele, ce avea ca obiect de activitate comerțul cu pălării, haine, articole de modă, articole de toaletă și cosmetice, având Permisul Industrial nr. 6878 D24/1914. Sediul se afla pe bulevardul Regele Ferdinand, nr. 1, iar din 2 mai 1941 acesta s-a relocat pe strada Principesa Elisabeta, nr. 27. Activitatea comercială este sistată în baza încheierii de radiere nr. 1071 din 27 noiembrie 1943.⁴⁶ Interesant de precizat este faptul că Fani Deutsch deținea titlul de membră în Reuniunea Comercianților din Reșița.⁴⁷

În plus, sfera de activitate a familiei Deutsch a depășit arealul Reșiței interbelice. Numele Deutsch era cunoscut și în Timișoara, prin magazine dedicate în special produselor vestimentare, cum ar fi: *Casa Centrală de Modă Frații Deutsch*, aflată în Piața Unirii, nr. 1, locație unde se afla un magazin de dimensiuni mari, în care clienții putea achiziționa stofă de cea mai bună calitate la prețuri avantajoase⁴⁸, precum și prin magazinul de stoffe și haine de modă de pe strada Vasile Alecsandri (Domplatz), nr. 1.⁴⁹ De asemenea, mai regăsim și firma lui Deutsch Leo, gestionată de Kiss Ludovic din Oravița, având ca obiect de activitate comerțul cu făină și cereale, aceasta luând ființă la 15 septembrie 1932, avându-și sediul central în Timișoara, strada Romulus, nr. 13, cu sucursală în Oravița, pe strada Principală. Totuși firma era radiată destul de devreme, în 7 martie 1933, prin încheierea nr. 431/1933.⁵⁰

În același concept de afacere familială s-a încadrat și numele *Markovsky*, comercianți români de etnie poloneză, tatăl Alexandru și fiii acestuia fiind implicați în afaceri din sfera construcțiilor.

Pe 27 martie 1929, Ștefan Markovsky, originar din Reșița (n. 26 noiembrie 1900), înființa la vârsta de 28 de ani și 4 luni firma *Mercantil*, aflată pe strada

⁴⁴ Ibid., 20.

⁴⁵ Ibid., 24.

⁴⁶ Ibid., dosar nr. 315/1931–1947, f. 152.

⁴⁷ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 99/1938, f. 30.

⁴⁸ Reclama se află în ziarul *Voința Banatului* IV, 52 (Timișoara, 28 decembrie 1924): 9.

⁴⁹ Ibid., III, 20 (27 mai 1923): 4.

⁵⁰ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 319/1932–1935, nefilat.

Carmen Sylva, nr. 40, al cărei obiect de activitate îl reprezenta comerțul cu articole tehnice și de construcție, intrând în legalitate prin brevetul industrial 1083 D.11/1929 emis de Primăria Reșița.⁵¹ În locație erau puse spre vânzare aparate radiofonice de proveniență atât americană cât și europeană, tuburi radio-röhren, becuri, candelabre, sobe de teracotă Zephyr, sobe cu combustie permanentă, sobe din fier turnat, mașini de gătit din tinichea și email, de asemenea prestându-se și servicii de reparații la aparatele radiofonice și la receptoarele de tip Vollnetzempfänger.⁵² Din 12 mai 1941, aceasta devine firmă socială sub numele de *Frații Markovsky*.⁵³

Puțin mai târziu, pe 4 septembrie 1929, Alexandru Markovsky senior, originar din Timișoara (n. 6 martie 1873), înființa pe strada Carmen Sylva, nr. 38, în apropiere de firma *Mercantil*, o societate comercială ce-i va purta numele având un capital de 500.000 de lei. Intrarea în legalitate a firmei s-a realizat într-o primă fază prin decizia nr. 122/1929 a Tribunalului Oravița, ca mai apoi aceasta să funcționeze în baza Brevetului Industrial nr. 20/1932. Activitatea de comerț cu lemn și materiale de construcții a fost prestată timp de aproape 9 ani, până în 1 martie 1948, moment în care entitatea comercială era radiată din Registrul Comerțului.⁵⁴

Din punctul de vedere al asocierii familiale, la 1 aprilie 1937 Ștefan Markovsky l-a cooptat în firma sa pe fratele său, Alexandru Markovsky, firmă care desfășura comerț cu marfă mixtă, modă, manufactură și textile en-detail. În urma asocierii ia naștere societatea cu numele colectiv *Frații Markovsky*, pe strada Carmen Sylva, nr. 4, cu un capital de 800.000 de lei, aceasta fiind creată prin participarea în mod echiunitar a celor doi frați. Ulterior societatea a fost radiată pe 27 noiembrie 1945, iar fondul comercial a fost achiziționat de firma Iosif Weinberger.⁵⁵

O interesantă afacere de familie, atât din punct de vedere financiar cât din punct de vedere social, a reprezentat-o asocierea fraților *Bayer*. Francisc Bayer⁵⁶ (n. la Reșița în 6 mai 1896) și Carol Bayer (n. la Reșița în 29 ianuarie 1898), ambii românii de etnie germană, de religie romano-catolică, avându-i ca părinți

⁵¹ Ibid.

⁵² Reclama se află în ziarul *Valea Berzavei* II, 1 (Reșița, 1 decembrie 1932): 4; 2 (10 decembrie 1932): 6; 4 (24 decembrie 1932): 4; 5 (31 decembrie 1932): 4.

⁵³ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoș. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 319/1932–1935, nefilat.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid., dosar nr. 312/1931, f. 25.

⁵⁶ Francisc Bayer a fost căsătorit cu Maria, născută în Reșița la 2 februarie 1892. Din căsătoria lor a rezultat un copil pe nume Margit, născută în Reșița la 14 februarie 1920. (Ibid., dosar nr. 35/1938, f. 104.)

pe Francisc și Ecaterina Bayer, fostă Mlazovszky⁵⁷, au reușit să se plaseze printre cei mai importanți investitori particulari ai Reșiței interbelice. Au absolvit Gimnaziul de Băieți din Reșița, unde au studiat limbile română, germană și maghiară⁵⁸, apoi și-au satisfăcut stagiul militar ca soldați de infanterie⁵⁹, iar mai apoi au fost acceptați ca membri ai Reuniunii Comercianților din Reșița.⁶⁰

În primă instanță, cei doi frați adoptă calea comerțului individual. La 4 noiembrie 1924, Carol Bayer deschidea pe strada Regina Maria, nr. 6 un magazin ce avea ca obiect de activitate comerțul cu mărfuri mixte, alimente și băuturi spirtoase, intrat în legalitate prin permisul industrial nr. 2702 D39 /1924, emis de Prim Pretura Plasei Reșița⁶¹, iar Francisc Bayer presta încă din anul 1928 servicii de panificație la propriul domiciliu din strada Regina Maria, nr. 4, deși a obținut Brevetul nr. 1050 în meseria de brutar doar din 31 iulie 1941.⁶²

Asocierea celor doi frați va fi consemnată la 10 ianuarie 1937 în locația din strada Regina Maria, nr. 6, concretizată prin societatea comercială *Frații Bayer*, ce avea un capital de 1.110.058 lei, având ca obiect de activitate comerțul cu marfă mixtă, alimente, coloniale, semințe, textile, mărunțișuri, băuturi spirtoase, brutărie, cereale și tutungerie. Din 30 martie 1940 la domeniul de activitate se mai adăuga și comerțul cu făină și cereale cu ridicata.⁶³

Gestionarea optimă a afacerii a condus implicit la majorări succesive de capital. Între anii 1940–1947 indicatorii economici se încadrau pe un trend al căror valori creșteau exponențial. Totuși în 1948 firma înregistrează un declin esențial, capitalul ajungând la suma de doar 665.548 lei.

Din 30 martie 1946 firma își schimbă numele în *Frații Baescu*, acest fapt survenind ca urmare a modificării numelui de familie din Bayer în Baescu, conform deciziilor 5/1829 din 1945, pentru Francisc și, respectiv 5/1833 din 1945, pentru Carol.⁶⁴ Totodată, la 18 iunie 1948 s-a modificat adresa firmei, societatea realocându-și activitatea pe strada 6 Martie, nr. 6.⁶⁵

În ceea ce privește situația personalul din cadrul firmei s-a sesizat o dinamică activă a resursei umane, atât din punctul de vedere al remunerației, cât și al numărului de angajați.

⁵⁷ Ibid., f. 80.

⁵⁸ Ibid., f. 77–78.

⁵⁹ Ibid., f. 99.

⁶⁰ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 99/1938, f. 33.

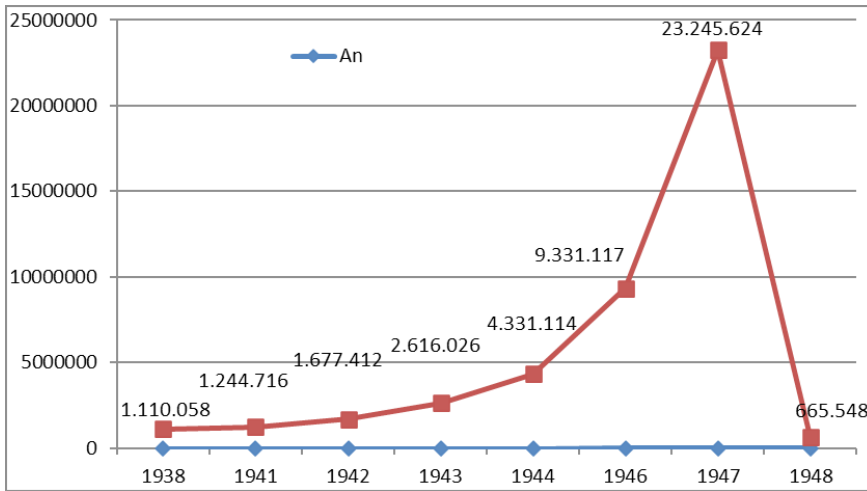
⁶¹ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 35/1938, f. 84.

⁶² SJANCS, *Camera de muncă Timișoara. Oficiul Oravița*, nr. inv. 1019, dosar nr. 2, f. 16.

⁶³ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 35/1938, f. 67.

⁶⁴ Ibid., f. 50, 54–55.

⁶⁵ Ibid., f. 36.

Statistică cu evoluția capitalului aferent societății Frații Bayer între 1938–1948⁶⁶

Referitor la totalul de angajați, în 1944 au fost înregistrate cele mai mari valori, în cadrul firmei activând 19 salariați, dintre care 6 au fost concediați. Cele mai mici valori au fost înregistrate în 1946, atunci când societatea deținea 10 salariați, dintre care 5 au fost concediați.

În ceea ce privește valorile înregistrate în statele de plată ale salariaților, putem afirma că au fost sesizate diferențe substanțiale determinate de statutul și de importanța muncii prestate. Angajatul cu cea mai lungă activitate din cadrul firmei a fost chiar administratoarea Schwartz Rosa, care ajungea de la un salariu anual de 49.150 lei în 1942, la un salariu de 446.800 lei în 1946. La polul opus îl regăsim pe Dârdă Vasile, în vârstă de 25 de ani, de meserie brutar, care în 1 ianuarie 1945 era angajat pe o perioadă de doar 7 zile, primind în schimb suma de 4000 lei.

Totuși, comparativ cu salariul unui muncitor din cadrul UDR-ului, ce oscila între 1000 și 1500 de lei lunar⁶⁷, retribuțiile salariaților din cadrul societății *Frații Bayer (Baescu)* se încadrau în valori ce porneau de la suma de 2880 lei lunar, sumă primită de către Băiaș Frida, vânzătoare cu 5 clase primare (vezi Anexele IIa, IIb, IIc)

În urma acțiunilor de control întreprinse de autoritățile locale asupra firmei *Frații Baescu*, s-a constatat încălcarea dispozițiilor articolului 15 din Decretul de Lege nr. 315/1945 privind activarea producției, regimului prețurilor, reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic. Prin urmare, deși cifra de afaceri

⁶⁶ Ibid., 48.

⁶⁷ Ecaterina Cimponeriu, *Reșița Luptătoare: din istoria mișcării muncitorești reșițene în perioada dintre cele două războaie mondiale* (București: Editura Științifică, 1965), 187.

era în 1949 de 912.086 lei și impozitul era achitat integral, la data de 1 aprilie 1949 stocul de marfă din cadrul societății a fost preluat de către *Cooperativa Progresul Meseriașilor* din Reșița, iar personalul a fost plasat la *Magazinul de Stat Bega* din Reșița. Din cauza acestor evenimente, precum și a faptului că proprietarii societății *Frații Băescu* au fost evacuați din Reșița de către Miliția locală, Francisc și Carol Baescu au demarat acțiunile de radierea a firmei, care se finalizează în data de 14 decembrie 1949.⁶⁸

Antreprenori din sfera administrativă – Petru Iacob

Prezenta analiză din cadrul ariei antreprenoriale asociată Reșiței interbelice continuă cu *Petru Iacob*, om de afaceri și personalitate prezentă în forurile decizionale locale. Născut în comuna Doman la 4 august 1896, acesta a fost căsătorit cu Elena Iacob, născută la 15 noiembrie 1900, căsnicie din care a rezultat o fiică, pe nume Octavia, născută la 9 iunie 1922.⁶⁹ La 17 iunie 1925 obține permisul industrial nr. 1609/1925 pentru exercitarea activității de comerț cu mărfuri mixte en-gros și en-detail⁷⁰ (vezi Anexa V), în baza căruia Tribunalul Lugoj introducea firma *Petru Iacob* în registru comerțului, în volumul II, pagina 203, nr. 869 din 25 iulie 1925⁷¹, aici fiind comercializate vinuri de Drăgășani la prețul de 20 lei/litru.⁷² Tot în aceeași locație se realiza și comerț cu produse de export și produse alcoolice.⁷³ De altfel, numele Petru Iacob mai era vehiculat și în activitățile comerciale de băcănie, manufactură și comerț cu cereale și făină.⁷⁴ Investirea resurselor financiare în diferite domenii de activitate conduce la o probabilitate ridicată în ceea ce privește succesul în afaceri. Astfel, Petru Iacob mai deținea și un restaurant care-i purta numele, aflat pe strada Libertății, nr. 52⁷⁵, catalogat clasa II în 1935⁷⁶, iar un an mai târziu acesta devenea restaurant de clasa I.⁷⁷ Referitor la resursa umana aferentă restaurantului, un fapt inedit constă în existența unui contingent feminin format din 4 persoane, toate

⁶⁸ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 35/1938, f. 3, 12–14.

⁶⁹ SJANCS, *Tribunalul Județului Caraș-Firme sociale și individuale 1871–1945*, nr. inv. 105, dosar nr. 8/1925–1930, f. 24.

⁷⁰ *Ibid.*, f. 10.

⁷¹ SJANCS, *Tribunalul Județului Caraș-Firme sociale și individuale 1871–1945*, nr. inv. 105, dosar nr. 8/1925–1930, f. 2, 13.

⁷² Reclama se află în ziarul *Națiunea* I, 30 (Reșița, 17 noiembrie 1934): 4.

⁷³ Reclama se află în ziarul *Banatul* I, 1 (Timișoara, ianuarie 1926): 58; 2 (2 februarie 1926): 63.

⁷⁴ Reclama se află în ziarul *Fruncea* III, 18 (Timișoara, 3 mai 1936): 2.

⁷⁵ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 43/1935, f. 39; dosar nr. 42/1935, f. 74–45, 89.

⁷⁶ *Ibid.*, dosar nr. 42/1935, f. 71.

⁷⁷ *Ibid.*, dosar nr. 57/1936, f. 23.

fără copii, dintre care Buza Maria și Schmitzer Maria erau văduve, remunerate cu salariu lunar de 500 lei, iar Toplovici Ecaterina, văduvă, și Mezei Elena, necăsătorită, aveau calitatea de fată de local⁷⁸, adică prostituată, acestea fiind în alt mod retribuite.

Adiacent comerțului individual, la 14 decembrie 1935 Petru Iacob era cooptat ca asociat în firma *Philipp*⁷⁹, societate în nume colectiv, cu sediul în Reșița, strada Libertății, nr. 10, având un capital de 1.500.000 lei, compus din contribuțiile acționarilor: Petru Iacob – 525.000 lei (35% din acțiuni); Gheorghe Vida – 525.000 (35% din acțiuni); Ladislau Philipp – 225.000 (15% din acțiuni); Iuliana Philipp, născută Prinz – 225.000 lei (15% din acțiuni). Din 2 iulie 1941, Petru Iacob s-a retras din firmă, astfel, acționar majoritar cu 70 de procente (1.050.000 lei) devenea Gheorghe Vida, proporția menținându-se constantă la ceilalți acționari.⁸⁰

Reușita lui Petru Iacob dobândită în mediul de afaceri îi facilitează accesul și implicarea dinamică în viața social-administrativă, dobândind calitatea de membru în Comisia Interimară a orașului Reșița⁸¹, vicepreședinte al Comisiunii de Apel pentru Impunerea Taxelor Comunale din Reșița⁸², totodată fiind ales în 1930 ca delegat al Camerei de Comerț și Industrie Reșița.⁸³

Colaborări cu UDR-ul

Totuși, în areale dominate socio-economic de coloși industriali era imposibil ca mediul de afaceri să nu interfereze cu aceste entități. Prin urmare, și în interbelicul reșițean au existat antreprenori care au realizat diverse colaborări cu societățile comerciale din cadrul UDR-ului, printre care îl regăsim pe *Francisc Crăciun*, una dintre cele mai controversate figuri ale mediului de afaceri. Născut la data de 1 octombrie 1899 în localitatea Nădrag, de religie romano-catolică, descendent al lui Francisc Engelbert (de religie romano-catolică) și al Rozaliei

⁷⁸ Ibid., f. 391–394.

⁷⁹ Firmă înființată în 1919 de către vād. Philipp, de etnie iudaică, cu un capital de 10.000 lei având ca obiect comerțul cu mărfuri mixte, din 2 iulie 1941 firma își schimbă numele în *Gheorghe Vida & CO*, societate în nume colectiv, precum și obiectul comerțului cu textile, produse manufacturate, mărunțișuri, tricotaje, coloniale, en-gros și en-detail pe cont propriu. Firma era radiată din registrul comerțului în 1948. (SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 312/1931, f. 20.)

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ SJANCS, *Primăria orașului Reșița 1916–1950*, nr. inv. 48, dosar nr. 2/1935, f. 20, 22, 25–27, 30–31, 33, 41, 47, 49, 53; *Prefectura Judetului Caraș 1926–1949*, 115, 17/1935, f. 9, 13.

⁸² SJANCS, *Primăria orașului Reșița 1916–1950*, nr. inv. 48, dosar nr. 2/1935, f. 39; dosar nr. 5/1936, f. 7–8.

⁸³ “Publicațiune,” în *Reschitzaer Zeitung* 44, 10 (Reșița, 8 martie 1930): 3.

Papp (de religie greco-catolică)⁸⁴, acesta a absolvit cu brio cele patru clase primare la Școala Primară de Stat nr. 1 Reșița, fiind evaluat cu foarte bine⁸⁵, calificându-se ulterior în profesia de tehnician în construcții de poduri⁸⁶, iar la 17 octombrie 1931 la Timișoara își unea destinele cu Maria Ana Bohn.⁸⁷

Sfera acțiunilor comerciale desfășurate de către Francisc Crăciun s-a încadrat într-o largă paletă de activități, dintre care predominante s-au dovedit a fi divertismentul cinematografic și industria ospitalieră, îmbinate obscur cu aria moravurilor ușoare și, nu în ultimul rând, cu mineritul.

Încă din 1927 Francisc Crăciun era abilitat pentru a-și exercita dreptul de a profesa în cadrul cinematografeilor, astfel că la nivelul anului 1929 avea sub concesiune două importante săli de cinematograf: *Astra* și *Oltenia*.

Proprietate a Societății Culturale Astra, cinematograful *Astra*, situat pe strada Principesa Elisabeta, nr. 20⁸⁸, dispunea de o grădină de vară cu 450 locuri și de o sală cu 380 de locuri, diferențiate în funcție de preț: 160 de locuri la prețul de 30 lei, 140 cu prețul de 20 lei locul și 80 cu 15 lei locul. Sala avea o lungime de 18 m, o lățime de 10 m și o înălțime 9 m. Localul era construit din lemn de calitate superioară, cu fețele laterale din pereți zidiți, îndeplinind întru totul specificațiile prevăzute în normele de funcționare, asigurându-se astfel protecția și siguranța audienței.⁸⁹

Nerespectarea timp de un an a sarcinilor pecuniare ce trebuiau virate de către Francisc Crăciun în conturile Societății Astra, a generat încetarea colaborării dintre cele două părți și, implicit, la retragerea dreptului de administrare dobândit de acesta asupra cinematografului *Astra*.⁹⁰ În consecință, la 19 august 1934, activitatea cinematografului a fost sistată, prin aplicarea sigiliului la intrarea în clădire.⁹¹ Totuși, din 6 octombrie 1934 în locație se reiau, sub numele de cinema *Corso*, activitățile de proiecție cinematografică⁹², iar din 17 octombrie 1934 acesta preia numele de *Apollo*⁹³, fapt sesizat și în spoturile publicitare

⁸⁴ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 362/1942, f. 12.

⁸⁵ Ibid., f. 8, 30, 36.

⁸⁶ Ibid., f. 5.

⁸⁷ Ibid., f. 12.

⁸⁸ Ibid., f. 2.

⁸⁹ SJANCS, *Prefectura județului Caraș*, nr. inv. 115, dosar nr. 108/1926–1930, f. 82, 92.

⁹⁰ “Retragerea permisului de funcționare a cinematografului Astra,” în *Națiunea* I, 13 (Reșița, 21 iulie 1934): 4.

⁹¹ “Închiderea cinematografului Astra,” în *Glasul Muncitorului Român* II, 6 (Reșița, 19 august 1934): 3.

⁹² “Cinematografe,” în *Glasul Muncitorului Român* II, 13 (Reșița, 7 octombrie 1934): 4; Reclama se află în ziarul *Națiunea* I, 23 (Reșița, 23 septembrie 1934): 4.

⁹³ Reclama se află în ziarul *Națiunea* I, 30 (Reșița, 17 noiembrie 1934): 4.

din ziarele vremii. În 12 ianuarie 1938 cinematograful *Apollo* era certificat de către Primăria Reșița, declarându-l în proprietatea lui Francisc Crăciun⁹⁴, iar prin autorizația nr. 2560 din 26 noiembrie 1942 acesta a fost înscris în Registrul Camerei de Comerț și Industrie.⁹⁵ Pentru a ține pasul cu noile tehnologii, Francisc Crăciun investea suma de 2.000.000 lei în 1943⁹⁶ și de 500.000 lei în 1945, capital financiar dedicat exclusiv modernizării cinematografului.⁹⁷

În ceea ce privește cinematograful *Oltenia* (aflat pe strada Mihai Viteazul, nr. 47), acesta a fost închiriat de la societatea UDR cu suma de 12.000 lei lunar. Chiar dacă au existat anumite sincope, Francisc Crăciun nerespectându-și clauzele contractuale referitoare la închirierea cinematografului⁹⁸, totuși afacerea se menținea în aceleași coordonate Crăciun – UDR.

Astfel, Ana Crăciun, sora lui Francisc Crăciun, prin contractul de închiriere nr. 5917 din 28 martie 1930 lua în gestiune sala de spectacole *Oltenia* pentru perioada 1 mai–31 decembrie 1930, exclusiv pentru reprezentații cinematografice. Plata chiriei, în valoare de 1500 lei, se făcea pentru fiecare zi în care erau rulate filme, iar tranzacția trebuia efectuată în ziua imediat următoare. În situația în care societatea UDR solicita utilizarea sălii de spectacole pentru propriile evenimente, aceasta se obliga să plătească Anei Crăciun contravaloarea unei zile de închiriere. În caz de condiții meteorologice prielnice, filmele rula în grădina aflată în incinta căminului *Oltenia*. Toate taxele impuse de către instituțiile statului trebuiau achitate de către concesionar, toate aspectele legate de întreținerea în condiții optime a sălii de spectacole trebuiau susținute de către Ana Crăciun. O condiție esențială a contractului de închiriere a constituit-o obligația concesionarei de a gestiona situația filmelor contractate anterior de către domnul Fabian, responsabilul din partea UDR-ului cu gestionarea cinematografului *Oltenia*.⁹⁹

O altă activitate economică încadrată în categoria industriei ospitalității prestată de Francisc și Roza Crăciun s-a desfășurat în locația aflată pe strada Aurel Popovici (fostă Împăratul Traian), nr. 10.¹⁰⁰ Spațiul comercial deținea atât rol de cazare, dar și de restaurant, acesta fiind catalogat în 1935 de categoria III¹⁰¹, iar un an mai târziu era promovată la o treaptă superioară, în categoria II.¹⁰²

⁹⁴ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 362/1942, f. 39.

⁹⁵ Ibid., f. 26.

⁹⁶ Ibid., f. 21.

⁹⁷ Ibid., f. 3.

⁹⁸ SJANCS, *Prefectura județului Caraș*, nr. inv. 115, dosar nr. 108/1926–1930, f. 82, 92.

⁹⁹ SJANCS, *Uzinele și Domeniile Reșița*, nr. inv. 1605, dosar nr. 32/1929–1931, f. 43.

¹⁰⁰ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 124/1940, f. 51, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 57/1936, f. 253.

¹⁰¹ Ibid., dosar nr. 42/1935, f. 71.

¹⁰² Ibid., dosar nr. 57/1936, f. 23.

În componenta feminină a resursei umane ce-și desfășura activitatea în cadrul restaurantului existau 6 persoane, dintre care doar 2 persoane erau remunerate și anume, Brandarburg Anghela, văduvă cu copii, ce primea un salariu lunar de 500 lei și Töröch Ana, necăsătorită cu copii, având o retribuție lunară de 300 lei. Pe de altă parte, Butean Elisabeta, căsătorită fără copii; Camelia Cohan, văduvă cu copii; Gaboș Ana și Cost Susana, ambele necăsătorite fără copii, erau încadrate în funcția de fată de local, ceea ce conduce implicit la concluzia prestării prostituției în locație.¹⁰³

În acest sens, Poliția de Reședință Oravița a județului Caraș, prin adresa 7565 din 12 mai 1940, solicita Comisariatului de Poliție Reșița o verificare temeinică a acestei locații cu privire la eventualele acțiuni încadrate în sfera moravurilor ușoare, efectuate voalat sub paravanul ocupației de chelneriță, cameristă sau servitoare.¹⁰⁴ Ca urmare a controalelor efectuate de către Comisariatul de Poliție Reșița și a medicilor de circumscripție, Dimitrie Hohoiu și Iuliu Ignea, s-a hotărât ca în localul deținut de Roza și Francisc Crăciun să fie acceptate prostituate, cu condiția efectuării săptămânale a controlului medical și a restricției de frecventare a centrului orașului.¹⁰⁵

În vederea aplicării întocmai a ordinului Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale, numărul 85.165 din 30 octombrie 1940, coroborat cu sesizarea Comisariatului de Poliție Reșița, activitatea locației este sistată de către Serviciu Sanitar Reșița în virtutea prevederilor legale din articolul 297 din Legea Sanitară și de Ocrotire, publicată în Monitorul Oficial nr. 140 din 22 iunie 1935, și din articolul 30 din Legea pentru Controlul Stabilimentelor Publice.¹⁰⁶

Abordând o altă ramură comercială, în 5 octombrie 1945 Francisc Crăciun parafa un angajament pe o perioadă de trei ani cu posibilitate de prelungire, privind efectuarea unor lucrări de exploatare minieră asupra unor imobile formate din trei parcele a câte 100 ha, aflate între comunele Băuțarul de Sus și Bucova, județul Hunedoara, acestea fiind proprietatea comună a lui Zaharia Barbu, Barbu Nicolae și Avram Groșan, toți domiciliați în Ciuta, județul Severin. Conform înțelegerii, Francisc Crăciun beneficia în întregime de materialul extras din exploatarea minieră de mică și micănit, iar în schimb acesta se obliga să achite o redevență în valoarea de 500.000 lei, plus orice cheltuieli referitoare la extracția și transportul minereului, precum și alte taxe impuse de legile miniere în vigoare.¹⁰⁷

¹⁰³ Ibid., f. 391–394.

¹⁰⁴ Ibid., dosar nr. 124/1940, f. 29.

¹⁰⁵ Ibid., dosar nr. 60/1936, f. 30

¹⁰⁶ Ibid., dosar nr. 60/1936, f. 91.

¹⁰⁷ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 362/1942, f. 14.

În aceeași tendință de colaborare cu UDR-ul s-a situat și *Petru Gârlișteanu*, fiul lui Ioan și Magdalena (fostă Burlea) Gârlișteanu¹⁰⁸, născut în Reșița, la 2 decembrie 1900, având pregătirea profesională de comerciant, fiind licențiat din 1922 al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, secția Industrială.¹⁰⁹

Conducerea UDR-ului decide, prin adresa Direcțiunii Exploatărilor UDR nr. 71.366 din 22.09.1936, demararea tratativelor cu Petru Gârlișteanu pentru concesiunea Măcelăriei UDR. Discuțiile purtate între Petru Gârlișteanu și reprezentanții UDR, Nicolae Zgaverdea și Emil Eftimie, s-au materializat prin semnarea contractului de concesiune nr. 74.579/ 30.10.1936, pe o perioadă de 3 ani, cu o garanție de 100.000 de lei și o chirie lunară de 1000 lei.¹¹⁰

Amendamentele însușite de ambele părți stipulau aspecte referitoare la gestionarea integrală a Măcelăriei UDR, precum: interzicerea subcontractării către terți, aceasta doar cu acordul UDR; interzicerea intervențiilor de orice fel asupra clădirilor aferente măcelăriei fără acordul în prealabil al UDR-ului; remedierea reparațiilor accidentale cădeau în sarcina concesionarului, doar în cazul în care costurile nu depășesc 15.000 lei; întreținerea curentă a clădirii din punct de vedere al igienei și salubrității revenea în totalitate concesionarului; obligativitatea privind controlul efectuat asupra animalelor de către un medic veterinar; stabilirea prețurilor de vânzare a produselor din carne trebuia aprobată lunar de către Comisia de Control din cadrul UDR-ului.¹¹¹

Pe linia conceptului mercantil al asocierii comerciale, Petru Gârlișteanu începea o colaborare cu Schimmerling Iosif¹¹², proprietarul societății comerciale *GOLDSTEIN & CO*, situată în Reșița, strada Principesa Elisabeta, nr. 4, al cărei obiect de activitate îl constituia comerțul cu articole de sticlă și porțelan,

¹⁰⁸ Ibid., dosar nr. 37/1941, f. 10.

¹⁰⁹ Ibid., dosar nr. 37/1941, f. 4, 13.

¹¹⁰ SJANCS, *Uzinele și Domeniile Reșița*, nr. inv. 1605, dosar nr. 15/1936, f. 38, 39, 42.

¹¹¹ Ibid., f. 42–46.

¹¹² Iosif Schimmerling descendent dintr-o familie de evrei, cu tatăl Arpad Schimmerling și mama Sidonia Schimmerling, fostă Neumann, născut la 2 mai 1898, în comuna Dragoești, județul Timiș-Torontal (SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 37/1941, f. 17), domiciliat pe strada Principesa Elisabeta, nr. 4 Reșița (Ibid., f. 14), absolvent de patru clase al Școlii Primare Confesionale Evreiești, cu calificativul bine (Ibid., f. 16). În 1931 deschide firma *GOLDSTEIN & CO*, înregistrată la Camera de Comerț din Lugoj sub numărul 1090.Fi.32, cu sediu pe strada Principesa Elisabeta nr. 4 (Ibid., dosar nr. 37/1941, f. 9). Din cauza originii iudaice, acesta solicită recunoașterea cetățeniei române, pe care o primește conform hotărârii Comisiunii de Apel pentru constatarea naționalității române, Timișoara nr. 2166/3/1924, datorită faptului că în perioada 1907–1918, minor fiind, acesta a locuit cu părinții săi în localitatea Sacoșul-Mare, județul Timiș-Torontal, unde anual au plătit taxele administrative către stat și comunitate, dobândind astfel *indigenatul* adică dreptul la cetățenia română (Ibid., f. 19).

articole de menaj, diferite articole de bucătărie și mobilă de fier en-detail în cont propriu.¹¹³ Parteneriatul a fost concretizat prin contractul de asociere semnat de cei doi parteneri la 3 iunie 1941, iar denumirea firmei devenea SC GÂRLIȘTEANU & CO.¹¹⁴

Capitalul noii societăți era de 1.500.000 lei, dintre care 450.000 lei era susținut de Schimmerling Iosif, iar restul de 1.050.000 lei era virat de Petru Gârlișteanu, 750.000 lei la semnarea contractului, iar restul de 300.000 lei a fost plătit în 24 de rate fără dobândă, începând cu 1 ianuarie 1942. Prin urmare, proporția activelor în cadrul societății era 30% Schimmerling Iosif și 70% Petru Gârlișteanu, valoare aplicată atât asupra balanței profiturilor cât și a cheltuielilor. De asemenea, preluarea vechiului stoc de marfă s-a realizat doar în anumite condiții, astfel, la articolele de lux, adică la articolele din cristal și porțelan, s-a redus prețul de vânzare cu 30%, iar la produsele uzuale prețul de vânzare a fost micșorat cu 20%.¹¹⁵

Chiar dacă din punctul de vedere al resursei financiare investite Schimmerling Iosif deținea partea minoritară, totuși acestuia i se oferă gestionarea efectivă a magazinului, specificându-se condiția introducerii vânzării în sistem bloque.¹¹⁶

Încetarea colaborării se putea produce la cererea părților, cu o înștiințare în scris înaintată cu 3 luni în avans de la data încetării asocierii. Dacă una dintre părți dorea să-și vândă parte sa de afacere, celeilalte părți i se oferea în mod exclusiv dreptul de preempțiune.¹¹⁷

Pe lângă afacerile de tip parteneriat, Petru Gârlișteanu mai deținea pe cont propriu și alte entități comerciale. Pe strada Libertății, nr. 42 începea să funcționeze din 1930 o cârciumă¹¹⁸, drept obținut prin brevetul de băuturi spirtoase nr. 40031/1934, emis de Administrația Financiară Oravița.¹¹⁹ Treptat, locația avea să ajungă restaurant de clasa II în 1935¹²⁰, iar un an mai târziu aceasta devenea de clasa I¹²¹, treaptă superioară în clasificarea restaurantelor. La nivelul anului 1936 în cadrul restaurantului era angajată Buriman Luiza, singura persoană de gen feminin cu o remunerație lunară de 300 lei.¹²²

Totuși, începând din 1940 restaurantul își schimbă atât locația pe strada

¹¹³ Ibid., f. 1.

¹¹⁴ Ibid., f. 4, 9.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 42/1935, f. 87.

¹¹⁹ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 319//1932–1935, nefilat.

¹²⁰ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 42/1935, f. 71.

¹²¹ Ibid., dosar nr. 57/1936, f. 23.

¹²² Ibid., dosar nr. 57/1936, f. 391–394.

I. G. Duca, nr. 2, cât și obiectul de activitate în comerț cu băuturi spirtoase cu ridicata, iar în 1946 firma își încheie activitatea.¹²³

O altă ramură comercială abordată de către Petru Gârlișteanu era cea a confecțiilor. La 1 iulie 1937 ia ființă firma comercială *Petru I. Gârlișteanu*, cu sediul pe strada Mihai Viteazul, nr. 3, având ca obiect de activitate vânzarea de mărfuri textile, manufactură, ghete, confecții de dame și domni, tricotate, parfumerie, săpunuri și alte articole de îmbrăcăminte, en-detail, pe cont propriu. Activitatea firmei s-a sistat în 24 mai 1943, fiind radiată din Registrul comerțului în baza deciziei nr. 28227.¹²⁴

Afaceri bazate pe capital sustenabil

Pe altă parte, pe lângă societățile comerciale rezultate din asocieri au existat și firme individuale, în care cifra de afaceri se ridica la sume ce depășeau valoarea de 1.000.000 lei.

Ioan Negru, născut la 8 mai 1894 în comuna Gârliște județ Caraș¹²⁵, absolvent a șase clase la Școala Confesională greco-ortodoxă română din Gârliște cu calificativul foarte bine¹²⁶, a deținut din 20 decembrie 1930 o societate comercială pe strada Călnicului, nr. 2 al cărei obiect de activitate era aceea de agent comisionar, fiind și întreprindere de lucrări publice. În urma preluării la data de 4 decembrie 1941 a fondului de comerț în sumă de 1.110.000 lei aferent lui Ștefan Hirsch, comerciant de origine ebraică, Ioan Negru își completa activitatea cu comerțul de textile și modă bărbătească en-gros și en-detail pe cont propriu, schimbând și sediul firmei pe strada Mihai Viteazul, nr. 27, în proximitatea domiciliului său, aflat pe strada Mihai Viteazul, nr. 7.¹²⁷ De asemenea, fiind descendent dintr-o familie de agricultori, tatăl Ioan și mama Ana¹²⁸, acesta obține acordul pentru completarea obiectului de activitate și cu comerț de cereale și derivate.¹²⁹ Însă, prin încheierea Camerei de Comerț și Industrie Lugoj nr. 1156/1944 obiectul de activitate i se restrânge, rămânând doar cu aceea de agent comisionar și cu întreprinderea de lucrări publice, din cauza faptului că nu deținea autorizația pentru exercitarea dreptului de a practica comerț cu cereale și textile.¹³⁰

¹²³ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 319//1932–1935, nefilat.

¹²⁴ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 321//1937–1946, f. 83.

¹²⁵ *Ibid.*, dosar nr. 143//1931, f. 13.

¹²⁶ *Ibid.*, f. 17.

¹²⁷ *Ibid.*, f. 21.

¹²⁸ *Ibid.*, f. 13.

¹²⁹ *Ibid.*, f. 12.

¹³⁰ *Ibid.*, f. 1.

Mai mult, Ioan Negru prelua în 1938 de la Ion Gahler restaurantul de pe strada Mihai Viteazul, nr. 28 (lângă Spitalul Vechi), acesta fiind manageriat de către Iosif Kutil.¹³¹ Locația propunea clienților meniuri din bucătăria bănățeană, vinuri alese la preț convenabil, funcționarilor publici li se aplicau reduceri consistente, iar provincialilor li se ofereau grajduri iluminate electric pentru animalele folosite la tracțiune.¹³²

Alt exemplu de afacere cu capital consistent îl regăsim în acțiunile comerciale ale lui *Petru Lina*, originar din Sculea (n. 6 decembrie 1897), de meserie tâmplar. Încă din 17 octombrie 1921 acesta presta această meserie în atelierul său din strada Călnicului, nr. 11, avizată prin certificatul industrial emis de Pretura Plasei Reșița nr. 2848 D.46/1921, firmă ce urma a fi radiată în 23 decembrie 1943.¹³³ Pe de altă parte, la 1 octombrie 1938 ia naștere societatea comercială *Lina Petru*, aflată pe strada Gherguța, firmă de comerț cu lemne și materiale de construcție, care în 1943, conform autorizației Camerei de Comerț nr. 791, și-a adăugat la obiectul de activitate fierărie și articole de menaj en-detail pe cont propriu, cu un capital de 1.500.000 lei. Deși fierăria și depozitul cu materiale de construcții se aflau în aceeași clădire, totuși intrările erau diferite, în fierărie accesul fiind prin strada Libertății, nr. 44, iar la depozit se ajungea de pe strada Călnicului, nr. 2.¹³⁴

Cea mai concludentă dovadă că în Reșița interbelică au existat firme individuale cu un fond financiar considerabil, erau afacerile lui *Miloia Ioan*, originar din Fizeș (n. 29 octombrie 1898). Acesta a înființat la 21 februarie 1927 pe strada Principesa Elisabeta, nr. 1 o societate comercială ce se ocupa cu vânzarea și repararea de ceasornice, bijuterii și dispozitive optice, având permisul industrial emis de Prim Pretura plasei Reșița, nr. 317 D4/1927. În mai 1941 firma își schimba sediul pe strada Carmen Silva, nr. 8, iar în 1944 își extindea activitatea cu cristale și figurine, moment în care rulajul monetar s-a ridicat la suma de 2.000.000 lei. Activitatea societății se sistează în 17 februarie 1949, fapt pentru care aceasta a fost radiată din Registrul Comerțului.¹³⁵

Realocări de afaceri în Reșița interbelică

Pe lângă comercianții autohtoni, au mai existat persoane care au hotărât să-și realoce afacerile în Reșița, anterior deschise în alte localități.

¹³¹ Reclama se află în ziarul *Reșița* IV, 45 (Reșița, 25decembrie 1938): 7.

¹³² Reclama se află în *Calendarul Lumina Poporului pe anul 1934* (Bocșa Montană: Ed. Minerva, 1934): 119.

¹³³ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 315/1931–1947, f. 180.

¹³⁴ *Ibid.*, dosar nr. 323/1938–1944, f. 6.

¹³⁵ *Ibid.*, dosar nr. 315/1931–1947, f. 173.

Ca prim exemplu în acest sens, îl regăsim pe *Iosif Berger*¹³⁶ (n. Steierdorf Anina, județul Caraș, la 9 martie 1898), român de etnie germană și de religie romano-catolică, fiul lui Matei și Iosefina Berger.¹³⁷ În 1935 fiind domiciliat în Timișoara pe strada Romulus, nr. 31¹³⁸ și datorită profesiei de bucătar, acesta deschidea în 19 iunie același an firma *Iosif Berger*, aflată pe strada I. C. Brătianu, nr. 37, Timișoara, având ca obiect de activitate gătitura și servirea de mâncăruri calde și reci.¹³⁹ Pentru promovarea afacerii, la începutul anului 1936 Iosif Berger a dat spre publicare reclame postate în rubrica de anunțuri dedicate Noului An, în care îndemna cititorii să-i viziteze localul, unde se puteau servi zilnic preparate culinare calde sau reci și băuturi alese la prețuri avantajoase.¹⁴⁰

Urmare a mutării domiciliului în 1940 la Reșița, pe strada Broșteanu, nr. 5, Iosif Berger solicita Camerei de Comerț și de Industrie Lugoj modificarea sediului firmei în noul domiciliu, prin adresa nr. 1159 din 17 ianuarie 1940.¹⁴¹ Firma *Iosif Berger* era înmatriculată în Registrul comerțului cu nr. 2551 din 3 iulie 1942, având ca obiect de activitate restaurant (bucătărie publică), cu un capital investit de 5000 lei¹⁴², sporind în 1946 la valoarea 10.000 lei.¹⁴³ La nivelul anului 1948 societatea dispunea de un singur angajat cu salariu lunar de 800 lei, locația firmei fiind închiriată, iar valoarea stocului de mărfuri ridicându-se la valoarea de 2000 lei.¹⁴⁴

La fel ca și Iosif Berger, *Adalbert Weiser*, de profesie ceasornicar (n. la Moldova Nouă în 14 ianuarie 1912), român de etnie germană, își mută afacerea dintr-o reședință de județ către Reșița. Firma *Adalbert Weiser* își începea, la 1 ianuarie 1937, activitatea de comerț cu ceasuri și bijuterii, articole optice foto și sport en-detail în cont propriu la Oravița, cu sediul pe strada Regele Carol II, nr. 57, având un capital de pornire în valoare de 150.000 lei. După aproximativ un an și jumătate, mai precis în 5 august 1938, societatea comercială își realocă sediul în Reșița pe strada Mihai Viteazul, nr. 35.¹⁴⁵

¹³⁶ Căsătorit cu Schmidt Laura Adel, născută la 28 aprilie 1901 la Steierdorf–Anina (Ibid., dosar nr. 361/1942, f. 23).

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid., f. 35.

¹³⁹ Ibid., f. 33.

¹⁴⁰ Reclama se află în ziarul *Zbiciul III*, 1 (Timișoara, 1 ianuarie 1936): 9.

¹⁴¹ SJANCS, *Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950*, nr. inv. 181, dosar nr. 361/1942, f. 48.

¹⁴² Ibid., f. 15–16.

¹⁴³ Ibid., f. 13.

¹⁴⁴ Ibid., f. 1–2.

¹⁴⁵ Ibid., dosar nr. 320/1935–1944, f. 191.

Abateri legislative în sfera comercială a Reșiței interbelice

Cea mai des întâlnită problemă cu care s-au confruntat societățile comerciale reșițene a fost ora de închidere a localurilor, precum și comercializarea băuturilor alcoolice.

Pentru a amenda contravențional localurile ce depășesc orarul de lucru impus de organele economice din cadrul Poliției, se invoca Ordinul Ministerului de Interne, Direcțiunea Administrației Generale, Contenciosului și Statisticii nr. 7542 din 26 august 1929.¹⁴⁶

De altfel, prin circulara Ministerului de Interne, Direcțiunea Administrației de Stat, nr. 7693/1934, au fost aduse la cunoștință Comisariatelor de Poliție reglementări utilizate în combaterea infracțiunilor ce făceau referire la comercializarea băuturilor alcoolice. Prin urmare, se interzicea comercializarea băuturilor spirtoase înainte de orele 7 dimineața și după orele 22. În zilele de duminică și în zilele de sărbători legale, consumul de băuturi alcoolice era interzis înainte de ora 12. În mediul urban, stabilimentele ce doreau comercializarea în orice debite a băuturilor alcoolice după ora 1, trebuiau să obțină în prealabil o autorizație de la organele locale.

Excepții de la aceste reguli erau aplicate doar restaurantelor din gări sau din apropierea acestora, unde se puteau oferi spre vânzare băuturi spirtoase, doar dacă acestea erau servite împreună cu un preparat culinar. Nerespectarea acestor prevederi se pedepsea la prima abatere cu amendă între 1.000 – 5.000 de lei, iar în caz de recidivă amenda se ridica în la 10.000 – 20.000 lei.¹⁴⁷

De asemenea, Ministerul Muncii a emis ordinul 21.190 din iunie 1935, prin care solicită punerea în aplicare a articolului nr. 7 din legea repausului duminical din 1925.¹⁴⁸ Conform prevederilor specificate la alineatele c și d ale articolului 7, din legea mai sus amintită, restaurantele, hotelurile, cofetăriile și cafenelele puteau fi deschise chiar și în ziua de duminică, respectându-se condițiile stipulate la articolul 9, prin care se preciza că angajatorul era obligat să ofere personalului salariat o zi de repaus în timpul săptămânii. Totuși, în articolul 22 era consemnată restricționarea orei de închidere în mediul urban la ora 19, iar pentru zilele din preajma sărbătorilor, închiderea nu putea depăși ora 20. Mai mult, Direcțiunea Generală a Alcoolului emitea ordinul 43141 din 31 august 1935, în care s-a invocat respectarea prevederilor articolului 203 din legea monopolului asupra alcoolului din august 1935, unde se preciza că localurile pot fi deschise, fără o plată suplimentară, până la ora 1.¹⁴⁹

¹⁴⁶ SJAN CS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 43/1935, f. 511.

¹⁴⁷ Ibid., dosar nr. 19/1934, f. 82.

¹⁴⁸ “Orele de închidere pentru debitele dela oraș,” în *Gazeta Restauratorilor* II, 46 (Timișoara, 24 noiembrie 1935): 2.

¹⁴⁹ “Orele de închidere pentru debitele dela oraș,” în *Gazeta Restauratorilor* II, 46 (Timișoara, 24 noiembrie 1935): 2.

Cu scopul de a clarifica situația referitoare la ora de închidere a localurilor, Ministerul de Interne a emis Decizia nr. 7446/1936 prin care s-au modificat prevederile Deciziei Ministerului de Interne nr. 1841/1929, privind prețurile ce trebuiau onorate de către stabilimentele de divertisment ce doreau prelungirea programului de închidere. Aceste valori erau catalogate în funcție de clasa și de tipul localului. Valoarea cea mai mare era cea aferentă cafenelelor de clasa I, iar acestea erau obligate de a achita suma de 300 lei pentru prelungirea orei de închidere în intervalul orar 1⁰⁰–3⁰⁰.¹⁵⁰ (vezi Anexa III)

Reglementări aparte erau aplicate stabilimentelor de categorii inferioare, prin urmare, orarul de deschidere a bodegilor începea după ora 12, iar cel al cârciumilor era cuprins în intervalul orar 12–19. Nerespectarea acestor prevederi era sancționată în funcție de numărul personalului implicat în activitate. Pentru un număr mai mic de 10 angajați, amenzile erau cuprinse între 500 și 5000 de lei, iar pentru cele care depășeau 10 angajați valoarea amenzii era cuprinsă între 1000 și 10.000 de lei.¹⁵¹

Ca o excepție, în anul 1935 Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale a emis decizia 92.288 din 19 decembrie 1935, prin care s-a stabilit faptul că pentru societățile care decid să-și desfășoare activitatea în zilele de 22–24 decembrie 1935, programul de lucru să se desfășoare maxim până la orele 21, iar compensatoriu, salariații au beneficiat, prin rotație, de repausul corespunzător orelor prestate. Aceeași decizie prevedea și faptul că activitatea societăților comerciale care hotărâu să-și desfășoare activitatea în ziua de 22 decembrie 1935, aceasta trebuia să fie sistată pentru data de 27 decembrie 1935.¹⁵² Mai mult, societățile comerciale erau înștiințate expres de respectarea normelor legislative aferente repausului, deoarece autoritățile locale au constatat în acest sens dese abateri de la litera legii.¹⁵³

În mod special, pentru personalul tipografiilor s-a emis ordinul Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale nr. 204100/1932, bazat pe prevederile Ordinului Ministerului de Interne, Direcția Administrației de Stat nr. 14332/A./1932. Conform amendamentelor acestui act administrativ, personalul tipografiilor beneficia de un repaus neîntrerupt de 24 de ore, în fiecare zi de duminică, precum și la fiecare sărbătoare legală. Sistarea activității se putea

¹⁵⁰ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 57/1936, f. 362, 398.

¹⁵¹ “Legea nr. 99 (Decret nr. 2038 din 17 iunie 1925, Monitorul Oficial nr. 131 din 18 iunie 1925), Reglementarea repausului duminical și al sărbătorilor legale, p. 324–326, 328–329,” în Consiliul Legislativ – Colecțiuni de legi și regulamente (1 ianuarie 1925–31 decembrie 1925) Tomul III, București, 1925.

¹⁵² SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 43/1935, f. 572.

¹⁵³ *Ibid.*, dosar nr. 57/1936, f. 149.

efectua pe categorii de angajați, în funcției de necesitățile fiecărei tipografii. De asemenea, în zilele de repaus stabilite prin lege, fluxul de lucru trebuia oprit cel târziu la orele 10, la aceleași date calendaristice de repaus accesul în cadrul locațiilor de lucru al angajaților erau strict interzis.¹⁵⁴

Pe de altă parte, reporterii și ziariștii care participau la expunerea evenimentelor petrecute în zilele de repaus legal, făceau excepție de la cele stipulate în ordin, iar numărul celor prezenți la muncă nu trebuia să depășească un sfert din totalul de angajați. Compensatoriu, pentru acest segment de angajați se ofereau zilele libere în cursul săptămânii, acordate pe principiul rotației, calendar stabilit expres de conducerea tipografiei.¹⁵⁵

Din felurite motive, comercianții reșițeni, în special cei care dețineau afaceri în domeniul ospitalității, cu predilecție patronii de restaurante, au avut dese reclamații în ceea ce privește depășirea orei de închidere. În cele mai multe cazuri, aceștia facilitau accesul persoanelor în stare de ebrietate în incinta restaurantului sau intenționat acceptau tacit prezența clienților în afara orelor de program, cu scopul voalat de a-și spori profitul.

În cauză, restaurantul deținut de Petru Iacob și gestionat de Maria Andrei a funcționat în zilele de 23, respectiv 31 august 1935 până la orele 1²⁰, depășind ora legală de închidere.¹⁵⁶ În consecință, Comisariatul Poliției Reșița prin adresa 2651/05.11.1935, a dat în judecată pe Maria Andrei pentru contravenție la Legea Repausului Duminical.¹⁵⁷

Aidoma lui Petru Iacob, și Francisc Crăciun a fost pasibil de nerespectarea prevederilor legale referitoare la durata de activitate, acesta solicitând autorităților locale prelungirea orei de închidere, fără a avea în prealabil achitată taxa aferentă acestui serviciu.¹⁵⁸ Totodată, spre finalul interbelicului, mai precis la nivelul anului 1938, locația din strada Împăratul Traian, nr. 10, deținută de Francisc Crăciun, a funcționat fără a deține brevetul industrial de băuturi spirtoase, fapt ce contravenea legislației în vigoare.¹⁵⁹

Prin urmare, din analiza activității tranzacționale a comercianților reșițeni, se poate concluziona că într-un spațiu socio-economic dominat, fără dubii, de colosul industrial UDR, anumiți comercianți, pe lângă propriile afaceri, au

¹⁵⁴ SJANCS, *Primăria orașului Reșița 1916–1950*, nr. inv. 48, dosar nr. 6/1932, f. 12.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 43/1935, f. 38–39.

¹⁵⁷ Ibid., f. 5.

¹⁵⁸ Ibid., f. 254.

¹⁵⁹ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928–1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 99/1938, f. 160.

îmbrățișat și ideea unor colaborări în special cu acesta. Proprietăți conexe ale UDR, precum cinematograful *Oltenia*, gestionat la început de Francisc Crăciun și apoi de Ana Crăciun, sora acestuia, și măcelăria UDR, concesionată de Petru Gârliștenu, constituie exemple concrete ale implicării concernului metalurgic reșițean în aria business-ului local.

Aria comercială, prin diferiți antreprenori, a reușit să satisfacă necesitățile uzuale ale unei societăți în plin avânt demografic, iar în ceea ce privește domeniile de activitate, majoritatea entităților economice, în procent de 20%, erau încadrate ca magazine cu mărfuri mixte.

Totuși, actul comercial prestat de anumiți investitori particulari, în special de deținătorii de restaurante, era situat uneori în afara legii, un exemplu fiind patronii care involuntar sau nu, prelungeau orele de program peste limita legală, din dorința de sporire a propriului profit.

Pe lângă propriile acțiuni comerciale, antreprenorii reșițeni au îmbrățișat în interbelic și ideea diferitelor tipuri de colaborări, precum concesiunea, asocierea sau afacerile de tip familial. Datorită infuziilor consistente de capital, care s-a observat în cadrul tranzacțiilor de asociere, se poate avansa ipoteza că anumite persoane dețineau un fond monetar cu mult peste posibilitățile acelor vremuri.

De altfel, unele persoane au considerat să-și îndrepte afacerile către areale importante, chiar și cele deschise în reședințele de județ, spre orașul de pe malurile Bârzavei, acest fapt datorându-se în mare parte unui mediu propice de afaceri, caracterizat de creșterea constantă a forței de muncă. În concluzie, comercianții din Reșița interbelică au reușit să profite de climatul creat de industrializarea zonei și de creșterea exponențială a populației, dezvoltând uneori anevoios, alte ori cu succes, propriile afaceri, susținând astfel funcția motrice a economiei locale.

TRADERS IN REȘIȚA DURING THE INTERWAR PERIOD

Abstract

The large demographic expansion in Reșița during the interwar period, a result of UDR [The Iron Works and Domains Resita] development, implicitly generated the clients number improving and, related to, a favorable climate in the overall economy progress.

The palette of entrepreneurship in Reșița at that time registered both companies with a unique activity, mainly retail trade with mixed goods, and various types of co-operation: leasing, association and especially familial businesses.

The familial businesses were mainly fraternal, the most significant samples being the companies of *Frații/ Deutsch Brothers*, *Frații/ Markovsky Brothers*, and *Frații/ Bayer Brothers*. None of them belonged to families of a Romanian origin, and it was another feature of the

trade business in Reșița then (*Deutsch Brothers* – of a Mosaic origin; *Markovsky Brothers* – of a Polish origin; *Bayer Brothers* – of a German origin).

Given the UDR economic boom and the image that the concern created, some of the traders found an opportunity in leasing businesses, with different connexed properties of UDR. So, Francisc Crăciun and, after, his sister Ana Crăciun managed “Oltenia” Cinema and Petru Gârlișteanu dealt with the UDR butcher’s.

Some of the persons involved in the local administrative decisional fora were also identified as involving in such businesses. One of them, Petru Iacob, member of the Ad-Interim Commission of Reșița and vice-president of Reșița Board Appeal for Local Communal Duties, had a class A restaurant and also was a co-owner (35% of shares) of *Philipp* company.

More than this, some sole proprietorships with over 1,000,000 lei capital are also to be noted down. Ioan Negru, Petru Lina, and Miloia Ioan were the ones who invested sustainable funds in their own businesses.

In conclusion, the entrepreneurs in Reșița during the interwar period fructified the opportunity of a business environment based on the trade decisions of UDR. They succeeded, more or less successfully, to fulfil the usual needs in an industrialized town with a high demographic progress.

ANEXA I

Inventarul infrastructurii tehnice din cadrul Tipografiei Frații Deutsch în 1948¹⁶⁰

- 1 mașini de tipar plană Worner Sf. Impr. 630/950 Cap/H 700
- 1 mașini de tipar tichel Anghel Sf. Impr. 300/400 Cap/H 800
- 1 motor electric HP. 2
- 1 motor electric HP. 1
- 1 mașină de tăiat acționată de mână
- 2 mașini de broșat cu sârmă / bobine
- 1 mașină de perforat
- 1 mașină de tăiat mucava / Pappschere / Krause
- 1 presă de corecturi / roll – boy
- 4 prese de clegătorie
- 1 instalație de ștanțat din 19 ștanțe
- 5 Vingalacuri
- 5 luntre
- 3 aparate de paginat / manuale
- 1 compas
- 2 foarfeci
- 30 casete cu caractere Norm. / capacitatea Cca 45 kgr
- 11 casete cu caractere mici
- 19 casete cu caractere mici accidentă
- 1 casete cu linii de alamă
- 1 casete cu albitură
- 1 Regală cu ștegui pentru mașină
- 10 garnituri caractere de lemn
- 7 buc. Regale pentru casete
- 2 mese de atelier
- 1 masă de birou
- 1 casă de fier
- diferite rafturi
- 1 serie scânduri pentru presat
- 2 matrițe pentru turnat valuri
- 6 lămpi electrice cu abajur
- 6 becuri în stare de funcționare
- 1 căldare pentru clei
- 1 reschoud electric cu conector

¹⁶⁰ Ibid., dosar nr. 347/1931–1950, f. 15.

ANEXA IIa
 Tabel cu personalul din cadrul societății comerciale *Frații Bayer*
 în perioada 01.01.1942–31.12.1942¹⁶¹

Nume	Anul nașterii	Etnie	Studii	Data angajării	Funcția	Salariu și perioada pentru care a fost remunerat	Data concedierii
Personal administrativ inferior							
Schwartz Rosa	1914	Germană	Absolventă de liceu	15.09.1936	funcționară	49.150 (01.01.1942–31.12.1942)	-
Andros-tik Irma / divorțată Kransz	1912	Germană	4 clase primare și 2 clase de liceu	02.01.1942	casieră	35.900 (01.01.1942–31.12.1942)	-
Personal asimilat cu lucrători calificați							
Wild Iosif	1922	germană	3 ani ucenicie	02.01.1942	funcționar comercial	52.250 (02.01.1942–31.12.1942)	-
Schrittwieser Herman	1912	germană	3 ani ucenicie	25.06.1942	calfă	33.130 (25.06.1942–31.12.1942)	-
Lalici Aladar	1910	română	3 ani ucenicie	01.11.1939	funcționar comercial	39.385 (01.01.1942–21.11.1942)	21.11.1942
Clartinetz Carol	1915	germană	3 ani ucenicie	02.07.1940	funcționar comercial	39.070 (01.01.1942–07.11.1942)	07.11.1942
Draghici Svetozar	1919	română	3 ani ucenicie	03.11.1941	funcționar comercial	35.060 (01.01.1942–08.08.1942)	08.08.1942

¹⁶¹ Ibid., dosar nr. 35/1938, f. 94.

Personal asimilat cu lucrători									
Wild Iosif	1922	germană	3 ani ucenicie	02.01.1942	funcționar comercial	52.250 (02.01.1942-31.12.1942)	-		
Apostolescu Irma	1922	română	7 clase primare	01.03.1938	vânzătoare	32.250 (01.01.1942-31.12.1942)	-		
Gido Angela	1923	germană	absolventă de liceu	15.11.1940	vânzătoare	27.715 (01.01.1942-31.12.1942)	-		
Krachts Iosif	1902	germană	3 ani ucenicie	2.12.1940	brutar	6.420 (01.01.1942-31.12.1942)	-		
Knapp Rosalia	1927	germană	6 clase primare	04.05.1942	vânzătoare	17.500 (04.05.1942-31.12.1942)	-		
Pungilă Nicolae	1898	română	4 clase primare	05.07.1942	birjar	28.119 (04.05.1942-31.12.1942)	-		
Rak Maria	1921	maghiară	7 clase primare	30.11.1942	vânzătoare	3.450 (30.11.1942-31.12.1942)	-		
Varga Mihai	1911	slovac	4 clase primare	01.12.1939	birjar	7.361 (01.01.1942-03.05.1942)	03.05.1942		
Maralescu Gheorghe	1919	română	3 ani ucenicie	15.09.1942	brutar	7.830 (15.09.1942-07.11.1942)	07.11.1942		

ANEXĂ IIb
 Tabel cu personalul din cadrul societății comerciale *Frații Bayer*
 în perioada 01.01.1943–31.03.1944¹⁶²

Nume	Anul nașterii	Etnie	Studii	Data angajării	Funcția	Salariu și perioada pentru care a fost remunerat	Data concedierii
Personal administrativ inferior							
Schwartz Rosa	1914	Germană	Absolventă de liceu	15.09.1936	funcționară	84.000 (01.01.1943–31.03.1944)	-
Androstik Irma / divorțată Kransz	1912	Germană	4 clase primare și 2 clase de liceu	02.01.1942	casieră	58.800 (01.01.1943–31.03.1944)	-
Personal asimilat cu lucrători calificați							
Todorici Valeriu	1922	română	3 ani ucenicie	26.06.1943	calfă	44.900 (26.06.1943–15.03.1944)	15.03.1944
Goldberger Adalbert	1899	evreu	3 ani ucenicie	01.06.1943	calfă	61.200 (01.06.1943–31.03.1944)	-
Personal asimilat cu lucrători							
Apostolescu Irma	1922	română	7 clase primare	01.03.1938	vânzătoare	51.000 (01.01.1943–31.03.1944)	-
Gido Angela	1923	germană	absolventă de liceu	15.11.1940	vânzătoare	51.000 (01.01.1943–31.03.1944)	-
Krachtus Iosif	1902	germană	3 ani ucenicie	2.12.1940	brutar	40.560 (01.01.1943–31.03.1944)	-

¹⁶² Ibid., f. 99.

Rak Maria	1921	maghiară	7 clase primare	30.11.1942	vânzătoare	3.450 (01.01.1943–31.03.1944)	-
Farner Ana	1921	germană	6 clase primare	11.01.1942	vânzătoare	46.050 (01.01.1943–31.03.1944)	-
Brodmann Elena	1925	germană	4 clase liceu	05.04.1943	vânzătoare	46.050 (05.04.1943–31.03.1944)	-
Mikete Elisabeta	1924	germană	6 clase primare	12.07.1943	vânzătoare	34.320 (12.07.1943–31.03.1944)	-
Baiaş Frida	1927	română	5 clase primare	28.02.1944	vânzătoare	3.222 (28.02.1944–31.03.1944)	-
Suhajda Ion	1926	maghiară	3 ani ucenicie	10.03.1941	vânzător	8.910 (01.01.1943–30.03.1944)	30.03.1944
Knapp Rosalia	1927	germană	6 clase primare	04.05.1942	vânzătoare	5.800 (04.05.1942–30.05.1943)	30.05.1943
Pungilă Nicolae	1898	română	4 clase primare	05.07.1942	birjar	38.437 (01.01.1943–20.11.1943)	20.11.1943
Schrittwieser Herman	1912	germană	3 ani ucenicie	25.06.1942	calfă	20.800 (01.01.1943–10.07.1943)	10.07.1943
Blocău Petru	1918	română	3 ani ucenicie	01.06.1943	brutar	28.520 (01.06.1943–04.12.1943)	04.12.1943
Florea Dumitru	1912	română	3 ani ucenicie	01.09.1943	brutar	5.901 (01.09.1943–02.10.1943)	02.10.1943
Plefka Rosa	1926	germană	5 clase primare	12.07.1943	vânzătoare	12.420 (12.07.1943–30.10.1943)	30.10.1943

ANEXA IIc

Tabel cu personalul din cadrul societății comerciale *Frații Bayer* în perioada 01.04.1944–31.03.1945¹⁶³

Nume	Anul nașterii	Etnie	Studii	Data angajării	Funcția	Salariu și perioada pentru care a fost remunerat	Data concedierii
Personal administrativ inferior							
Schwartz Rosa	1914	Germană	Absolventă de liceu	15.09.1936	funcționară	181.100 (01.04.1944–31.03.1945)	-
Androstik Irma / divorțată Kransz	1912	Germană	4 clase primare și 2 clase de liceu	02.01.1942	casieră	132.800 (01.04.1944–31.03.1945)	-
Personal asimilat cu lucrători calificați							
Stepan Gheorghe	1910	română	3 ani ucenicie	06.11.1944	calfă	118.830 (06.11.1944–31.03.1945)	-
Goldberger Adalbert	1899	evreu	3 ani ucenicie	01.06.1943	calfă	169.200 (01.04.1944–31.03.1945)	-
Personal asimilat cu lucrători							
Apostolescu Irma,	1922	română	7 clase primare	01.03.1938	vânzătoare	41.900 (01.04.1944–31.10.1944)	31.10.1944
Gido Angela	1923	germană	absolventă de liceu	15.11.1940	vânzătoare	25.000 (01.01.1944–03.09.1944)	03.09.1944
Krachtus Iosif	1902	germană	3 ani ucenicie	2.12.1940	brutar	61.263 (01.01.1944–10.12.1944)	10.12.1944
Kratochwill Hilda	1924	slovacă	6 clase primare	01.01.1945	vânzătoare	35.500 (01.01.1945–31.03.1944)	-
Farner Ana	1921	germană	6 clase primare	11.01.1942	vânzătoare	101.900 (01.04.1944–31.03.1945)	-

¹⁶³ Ibid., f. 96.

Brodmann Elena	1925	ger- mană	4 clase liceu	05.04.1943	vânzătoare	71.100 (01.04.1944- 05.01.1945)	05.01.1945
Mikete Elisabeta	1924	ger- mană	6 clase primare	12.07.1943	vânzătoare	20.000 (01.04.1944-31.07.1944)	31.07.1944
Baiaş Frida	1927	română	5 clase primare	28.02.1944	vânzătoare	2800 (01.04.1944-25.04.1944)	25.04.1944
Popeți Gheorghe	1910	română	3 ani ucenicie	05.02.1945	brutar	32.000 (05.02.1945-31.03.1945)	
Toc Todor	1929	română	6 clase primare	15.04.1944	ucenic	10.250 (15.04.1944-31.03.1945)	
Balint Gavril	1919	maghi- ară	6 clase primare	05.03.1945	ucenic	2.500 (05.03.1945-31.03.1945)	
Köstner Ana	1919	ger- mană	5 clase primare	06.11.1944	vânzătoare	24.300 (06.11.1944-15.01.1945)	15.01.1945
Dărdă Vasile	1920	română	3 ani ucenicie	01.01.1945	brutar	4.000 (01.01.1945-07.01.1945)	07.01.1945
Sanger Carol	1930	ger- mană	3 clase primare	01.08.1944	ucenic	3.380 (01.08.1944-10.12.1944)	10.12.1944

Tablel cu personalul din cadrul societății comerciale
Frații Bayer în perioada 01.04.1945-31.03.1946¹⁶⁴

Nume	Anul nașterii	Etnie	Studii	Data angajării	Funcția	Personal administrativ inferior	
						Salariu și perioada pen- tru care a fost remunerat	Data concedierii
Schwartz Rosa	1914	Germană	Absolventă de liceu	15.09.1936	funcționară	446.800 (01.04.1945-31.03.1946)	-

¹⁶⁴ Ibid., f. 31.

Nume	Anul nașterii	Etnie	Studii	Data angajării	Funcția	Salariu și perioada pentru care a fost remunerat	Data concedierii
Androstik Irma / divorțată Kransz	1912	Germană	4 clase primare și 2 clase de liceu	02.01.1942	casieră	277.800 (01.04.1945–30.11.1945)	30.11.1945
Personal asimilat cu lucrători calificați							
Stepan Gheorghe	1910	română	3 ani ucenicie	06.11.1944	calfă	493.550 (01.04.1945–31.01.1946)	31.01.1946
Goldberger Adalbert	1899	evreu	3 ani ucenicie	01.06.1943	calfă	446.800 (01.04.1945–31.03.1946)	-
Personal asimilat cu lucrători							
Kractus Maria	1907	română	6 clase primare	02.07.1945	vânzătoare	110.384 (02.07.1945–31.10.1945)	31.10.1945
Kratochwill Hilda	1924	slovacă	6 clase primare	01.01.1945	vânzătoare	276.000 (01.01.1945–31.03.1946)	-
Popeți Gheorghe	1910	română	3 ani ucenicie	05.02.1945	brutar	24.400 (01.04.1945–30.06.1945)	30.06.1945
Toc Todor	1929	română	6 clase primare	15.04.1944	ucenic	32.000 (01.04.1945–24.07.1945)	24.07.1945
Balint Gavril	1919	maghiară	6 clase primare	05.03.1945	ucenic	127.500 (01.04.1945–31.03.1946)	-
Radosav Ana	1921	română	6 clase primare	06.11.1944	vânzătoare	24.300 (06.11.1944–15.01.1945)	15.01.1945

ANEXA III

Tarifele percepute localurilor în vedere prelungirii orei de închidere în 1936¹⁶⁵

Nr. crt.	Tipul localurilor	Clasa	Ora de închidere	Interval orar / preț
1.	cafenele	I	1	1-3 / 300 lei
				3-5 / 250 lei
		II	00	00-2 / 200 lei
				2-5 / 200 lei
2.	restaurante	I	1	1-3 / 200 lei
				3-5 / 150 lei
		II	00	00-2 / 150 lei
				2-5 / 150 lei
		III	23	23-1 / 150 lei
				1-5 / 150 lei
3.	bodegi	I	00	00-2 / 150 lei
		II	23	Fără prelungire

¹⁶⁵ SJANCS, *Comisariatul de Poliție Reșița 1928-1948*, nr. inv. 103, dosar nr. 57/1936, f. 362, 398.

ANEXA IV
 Permisul industrial al firmei *Frații Deutsch*¹⁶⁶

Primpretorul plasei *Recița* ca for industrial de prima instanță.

No. *262* 1921.
adm.

Permis industrial.

Firma „Frații Deutsch” din comuna *Recița*
 înștiințând că voeste să exercite industrie de *tipografia*
ocupatorie, papetarie și librărie
 pe teritoriul comunei *Recița* și documentând că a satisfăcut
 pe deplin recerșințelor stipulate în Art. de lege XVII 1884 și că este
 îndreptățit a exercita această industrie, am estrădat pe seama lui acest
 permis industrial notându-l în registrul industrial *la* sub
 poziția *A* 1921.

Recița, la *19 Ianuarie* 1921.

Primpretor:
Milutuosici, sup.
 ca for ind. de prima instanță.

№ 1005/97.
 Pentru conformitate:
Recița, 17 August 1931
 Primpretor: *[Signature]*

¹⁶⁶ SJANCS, Camera de comerț și industrie Lugoj. Oficiul Oravița 1930–1950, nr. inv. 181, dosar nr. 345/1931–1950, f. 5.

ANEXA V
Permis industrial¹⁶⁷

Primpretorul plasei *Reșița* ca for industrial de prima instanță.

No. *1609* / *1192*
adm.

Permis industrial.

Petru Iacob din comuna *Reșița*
înștiințând că voeste să exercite industrie de *comerț cu*
mărfuri mieste en gros și en detail
pe teritoriul comunei *Reșița* și documentând că a satisfăcut
pe deplin recerșințelor stipulate în Art. de lege XVII. 1884 și că este
indreptățit a exercita această industrie, am estrădat pe seama lui acest
permis industrial notându-l în registrul industrial *D.* sub
poziția *3i* / *1925*

Reșița, la *17 Iunie* 1925.

Primpretor:
Milutiuorici mps.
ca for ind. de prima instanță.

Pentru confirmare:

Reșița la *17 Iunie 1925*
Leușinș
primpretor

¹⁶⁷ SJANCS, Tribunalul Județului Caraș – Firme sociale și individuale 1871–1945, nr. inv. 105, dosar nr. 8/1925–1930, f. 10.

Casa Markovsky (colecția foto MBM, nr. inv. 18957)